

MIKLÓSSY V. VILMOS

CSÍKI NÉPI SEBTAPASZOK

Köztudomású, hogy a tárgyi és szellemi néprajz igen jelentős része a népi orvoslás. Egy vidék népgyógyászati adatai nemcsak néprajzi, hanem gyógyszerészeti és orvostörténeti jelentőségűek is,¹ a népi orvoslás felmérése, értékelése mégis jóval lemaradt a népi kultúra többi ágazataihoz (népzene, népköltészet, népművészet stb.) viszonyítva, jóllehet a hivatásos gyógyászat számtalan adata és gyógyszere épp a népgyógyászatból származik. Bár „egészében véve a népgyógyászat ma már idejét múlt jellegű. Kezelési eljárásai elvesztették jelentőségüket, túlhaladtak, sokszor megbízhatatlanok”² — ennek ellenére a nép még ma is, a hivatalos orvosi kezeléssel együtt, igénybe veszi az egykori gyógymódokat. Vagyis a népi orvoslás nem teljesen a múlté: néhány földrajzilag elszigetelt, hagyományörzőbb vidéken — különösen az idősebb nemzedékek körében — ma is tovább élő gyakorlat. Egyes vidékeken a nép, ha nem is állandó jelleggel, de alkalmilag még ma is az empirikus módszerekkel segít bajain.

Örvendetes, hogy a növények népi felhasználását a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet munkaközössége dr. Rácz Gábor professzor vezetésével kutatási tervébe iktatta, s így méltó folytatása van a hazai tudományos gyógynövénykutatás megalapítója, Páter Béla munkásságának. E helyen csupán a Csíki-medencében, valamint a történelmileg-közigazgatásilag hozzátartozó Gyimesben és Kászonban még ma ismeretes, részben használatos népgyógyászatból igyekszünk mutatóanyagot közölni. Adataink a népi orvoslás kis területére, az embergyógyászatban használt sebtapaszokra: égési, vágási, zúzódási és gyulladásos sebek kezelésére vonatkoznak. Felmérésünket az 1976—77-es években végeztük, és könyvészeti adatokkal egészítettük ki. Adatközlőinknek a megőrzött ismeretek átadásáért ezúton is köszönetet mondunk.

A sebtapaszokról szólva hangsúlyozni szeretnők, hogy a nép az egykori *sebforrasztók*, *varázsfüvek* emlékét igenis megőrizte. Népmeséinkben a szétvagdalt, megsebzett főhős testi épségét gyakran a „sebforrasztó növények” adják vissza.³ Noha a népmesékben hatásuk felnagyítva, költőileg eltúlozva jelenik meg, igen ősi gyógyászatot jeleznek és nagy figyelmet érdemelnek. A népi gyógyászatban használt sebtapaszok — legyen az egy növény levele vagy házi kotyvasztású „ír”, illetve „kenőcs” — a befertőzés veszélyét hordják magukkal. Általában frissen szedett, megmosott leveleket raknak a sebre, de az említett tényezők miatt a hivatásos gyógyászat ezeket a kezelési eljárásokat vetette el leginkább. Tekintettel arra, hogy a népi sebtapaszok jó néhány antiszeptikus anyagot tartalmaz, hatásos „szernek” bizonyul. Ezért remélni szeretnők, hogy adataink közzétételével a hatóanyag-kutatóknak újabb használható adatokat nyújtunk:⁴

1. *Alchemilla vulgaris* L.⁵ Gyimesben közismert népi neve *zsanika*. Nyers levelét friss sebekre, vágásokra, kelésekre rakják.

2. *Allium cepa* L. A *vereshagyma* vagy *vöröshagyma* az egész Csíki-medencében használatos sebtapasz. A hagymafej húsos leveleit kályhán megpuhítják, megfonnyasztják és kelésekre helyezik.

3. *Beta vulgaris* L. f. *rubra* Döll. Cékla. Friss levelét Menaságon a kelésekre rakják. Csíkszentimrén gyulladt sebre vagy a már kifakadt kelésre helyezik.

4. *Chrysanthemum leucanthemum* L. Margaréta. Menaságon *forogvirágnak* nevezik és *sárgáját* (a tölcséres virágokat) megszáritják, majd porrá törve *ebsemeregre* (gomba okozta felületi bőrbetegség: *Trichophita superficialis*) használják. A „szert” télire is elteszik.

5. *Euphorbia amygdaloides* L. Népi elnevezései: *halméreglapi* (Tusnádfalu), *árió* (Gyimes),⁶ *kutyatej* (több helységben). Sebtapaszként csak Tusnádfaluban használják. A friss vágásokat, sebeket leveléből főtt vízzel locsolják, magát a levelet a sebre helyezik.

6. *Hyoscyamus niger* L. Bolondító beléndek. Csíki népi elnevezései: *bölenylapi* (Csíkszentimre), *berénylapi* (Csíkszentsimon), *belén* (Gyimesközéplak). Levelét kelésekre teszik, és azt tartják, hogy „jól kihúzza a kelés gyökerét”.

7. *Lilium candidum* L. Fehér liliom. Kászonban *Szent József-virágnak* vagy *Szent József-pácának* nevezik. Leveleit (*fehérliliomlapi*) megmosva a kelésekre teszik. Csíkszentsimonban a *virágját* (szíromleveleket) szeszben áztatják és a keléseket ezzel fedik. Kászonban a „csuklón, ágyékban, nyakcsigóján lévő kelésekre a tölevél (*tőlapi*) levét használják. Hatására a kelés kifakad.”⁷

8. *Linum utitatisimum* L. Len. Sebtapaszként a len magvait használják. Csíkszentkirályon az összetört lenmagot liszttel és vízzel összegyúrnak és kendervásonban helyezik a kelésre. Csíkszentimrén tejjel főzik és szintén a kelésre teszik. Menaságon csak olaját használják, égési sebek kenésére.

9. *Lycoperdon* sp. Pöfeteggomba. Csíki népi elnevezései: *poszogó* (Tusnádfalu), *puhatag* (Csíkszentsimon), *lóposzogó* (több csíki községben). A pálinkával leöntött pöfeteggombát nyitott (vágott) sebekre kötik.

10. *Lycopersicum esculentum* Mill. Paradicsom. Csíkszentkirályon a kifakadt kelésekre kettévágott paradicsomot (általában érett gyümölcsöt) helyeznek. Azt tartják, hogy „a mérget is kitakarítja”.

11. *Malva silvestris* L. és *Malva neglecta* Wallt. Erdei mályva, illetve papsajt mályva. Gyimesben *sajtburján* vagy *kulcsolófű*, más helységeken *papsajtja*. Csak Gyimesben ismeretes mint sebtapasz. Leveleit kelésekre vagy a már beforradt sebekre helyezik.

12. *Melittis melissophyllum* L. Méhfű. Gyimesben és más Hargita megyei csángó telepeken népi elnevezése *dobronika* vagy *dobronyikalapi*. Csak könyvészeti adatokból tudjuk, hogy levelét sebtapaszként is használták.⁸

13. *Mycelis muralis* (L.) Dum. Sebfű. Csak könyvészeti adatokból ismeretes, hogy a *tolvajfű* levelét vágások gyógyítására használták.⁹

14. *Papaver somniferum* L. Mák. Menaságon a megrágott mák magvait tövis okozta gyulladásokra és kelésekre teszik.

15. *Paris quadrifolia* L. Négylevelű varjúszem. A vidék szakirodalmában¹⁰ a *négylevelű fű* sebtapaszként szerepel. Benkő Károly (1853)

szerint a helybéli lakosság a leveleit sebekre, vágásokra használta. Felmérésünk alkalmával ezzel a gyógymóddal már nem találkoztunk.

16. *Pelargonium zonale* (L.) Ait. Közönséges muskátli. Csíki népi neve: *liza* vagy *lizi*. Gyimesben és a Fiság mentén sebtapaszként is használják; kelésre, gyulladt sebre teszik.

17. *Picea abies* (L.) Karst. Lucfenyő. Csíki népi neve *veresfenyő*. Gyantáját, a *szurkot* kirepedezett kézre, lábra, kifakadt kelésre kenik. Általánosan használt és ismert gyógymód.

18. *Plantago major* L. és *Plantago media* L. Általában mindkét fajt *utilapinak* nevezik, Csíkszentgyörgyön *doktorlapi* a népi neve. Az egész medencében elterjedt gyógymód. A frissen szedett leveleket megmosva kelésekre teszik.

19. *Salvia officinalis* L. Kerti zsálya. Kászonban a levél főzetével keléseket, gyulladt sebeket öblögetnek. Magát a levelet kelésekre, sebekre is rátapasztják.

20. *Senecio vulgaris* L. és *Senecio rupester* W. et K. Az aggófű mindkét fajának *rontófű* vagy *rontóburján* a csíki elnevezése. Általánosan ismert sebtapasz. Leveleit zúzódásokra, sebekre rakják. Gyimesben a hajtását megtörik és ezt helyezik a sebre.

21. *Solanum tuberosum* L. Burgonya. Népi elnevezése felmérésünk egész területén *pityóka*. Alcsíkon égési sebekre a felszeletelt gumókat helyezik. Azt tartják, hogy „nemcsak a tüzit veszi le”, hanem a sebet is gyógyítja.

22. *Syringa vulgaris* L. var. *alba* Ait. Közönséges orgona. Csíki népi elnevezései: *burustyán*, *borostyán*, *boroszlán*. A Fiság mentén a levelét, a *fehérboroszlán lapiját* nyitott sebekre helyezik, de a *megtüzesedett* kelésekre is jónak tartják. Adatközlőink szerint „a boroszlánlapi a sebet tisztán tartja”.

23. *Tanacetum balsamita* L. Boldogasszony tenyere. Helyi népi elnevezése: *vénasszonybüzlentyű* és *boldogasszonylapi*. Majd minden helységben ismert sebtapasz. Frissen szedett leveleit zúzódásokra, sebekre teszik.

24. *Veronica beccabunga* L. Deréce veronika. Csak Gyimesben jelölték mint sebtapaszt. Helyi népi elnevezése: *vízipuji*. Gyulladt sebekre, kelésekre nyers hajtásaiból (sokszor megtörve) *fedőt* helyeznek.

Gyakoriak a különböző növények és más anyagok keverékéből előállított sebtapaszok is. Ezek az ún. *irok* általában égési sebekre és kelésekre használatosak. Az alábbiakban néhány gyakoribb sebtapasz kelleiket és előállítási módját ismertetjük:

1. *Hagymaír*. Csíkszentgyörgyön a felaprózott hagymafejet viasszal főzik egybe, és gyulladt sebre, kelésre kenik.

2. *Fenyőszurok*, *háziméz*, *faggyú*. Összefőzve kelésekre kenik. Azt állítják, hogy „a kelést kifakassza és a gyökerét meg kihúzza”.

3. *Fenyőszurok*, *viasz*, *disznóháj*, *nyúlzsír*. Összefőzve kelésekre teszik.

4. *Szurkos kovász*. A fenyő gyantáját kovással összegyúrnak, és kelések gyógyítására használják.

5. *Liszt*, *tejfél*. Összegyúrva a kelések *fakasztására* használják.

6. *Méz*, *viasz*. Összeolvasztva a nyílt és gennyes sebek gyógyítására használják.

7. *Fojószurok, faggyú.* Menságon a fenyő gyantáját faggyúval olvasztják össze, és kelések, gennyesek kezelésére használják.

8. *Mézeskovász.* A kovászt mézzel összegyúrták és a kelésekre kenik.

9. *Mézeskovász, rozsliszt, viasz és egy tojás sárgája.* Csíkszentsimonban használatos szer: összegyúrták és a kelésekre kenik. Azt tartják, hogy „a kelés gyökerét is kihúzza”.

10. *Lenmag megtörve, szurok, liszt, tejfel, viasz és kevés szappan.* A szükséges anyagokat összefőzik, és a kelésre kenik, hogy érlelje.

11. *Kenyérből összerágva.* Miután a kenyérbelet jól összerágták, sót gyúrnak bele, és tövis vagy szálla okozta kelésre teszik.

12. Hétféle anyagból készült ír: *fenyőszurok, viasz, hagyma, szerbors, méz, kevés szappan, lúdsír* vagy *tyúksír.* „Az összefőzött anyagot kendervásznon át kell szűrni és a főzetet egy vízzel telt edénybe kell kicsorgatni. A matéria a vízben megkeményedik. Miután kiszedi a vízből, jól össze kell gyúrni és rongyba kötve hűvös hejen kell tartani. Így eláll hosszabb ideig is. Az írral a keléseket kell bekenni, mert ez elkészíti. Ha a kelés már kifakadt, akkor a sebre egy céklalapít kell rákötni.” (Adorján Károlyné, 81 éves, Csíkszentimre.)

13. Égésre való ír: *étolaj, vaj, viasz, kámfor, bojzafa belső hancsa* (a sárgás állomány) és *egy tojás sárgája.* „Az anyagokat össze kell főzni és egy vásznon át kell szűrni. Hűvös hejen egy-két hónapig is tartható. Az égési sebeket lehet vele gyógyítani. Ha a seb sűjos, akkor az írt gézre kell kenni és úgy kell beborítani a sebet. Ezt a szert még 1925-ben Kászonimpérben tanultam, s azóta rendszeresen használom, ha szükség van rá. Még ojan égést is gyógyítottam, amit a doktor Szeredába küldött, mert ő nem vállalta.” (Bodó István, 71 éves, Csíkszentimre.)

JEGYZETEK

¹ Kóczyán Géza — Szabó István — Szabó László: *Kalotaszegi népgyógyászati adatok.* Gyógyszerészet XXI(1977). 5. és Kóczyán Géza—Pintér István—Szabó László Gy.: *Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához.* Uo. XIX(1975). 226.

² Rác G. — Laza A. — Coiciu E.: *Gyógynövények.* Bukarest 1975. 50.

³ Szabó T. E. Attila—Péntek János: *Ezerjófű.* Bukarest 1976. 151.

⁴ Pintér István—Szabó István—Kóczyán Géza—Gál Miklós—Szabó László: *Kultúrnövény-tájfajták, vad növényfajok és etnobotanikai adatok gyűjtése a Kászoni-medencében.* Agrobotanika XVI(1975). 125.

⁵ A növények nevét a *Flora RSR I—XII(1952—1972)*, illetve a *Flora RSR XIII(1976)* nomenklaturájának módosításai szerint soroljuk fel.

⁶ Az *Euphorbia amygdaloides* népi elnevezése a Tatros mentén, de Hargita megye más csángólakta településein is *árió.* Miklóssy V. Vilmos: *Festőnövények a csíki háziiparban = ND 1978.* 94.

⁷ Pintér—Szabó—Kóczyán—Gál—Szabó, i.m. 132.

⁸ Benkő Károly: *Csik, Gyergyó és Kászon múltja és jelene.* Kolozsvár 1853. Vitos Mózes: *Csíkmegyei füzetek.* Csíkszereda 1894. Rác G.—Holló G.: *Plante folosite în medicina populară din bazinul superior al Trotuşului (Ghimes) = Plan-tele medicinale din flora spontană a Bazinului Ciuc.* Red. G. Rác. M. Ciuc 1968. 173.

⁹ Benkő Károly és Vitos Mózes, i.m.

¹⁰ A Paris *quadrifolia* L. (négylevelű varjúszem) csak Benkő Károly és az adatait átvevő Vitos Mózes munkájában szerepel mint sebtapasz. A növény *négylevelű fű* megnevezése bizonyára nem csíki népi elnevezést jelöl, hanem valamelyik fűvészkönyv adata lehet.